

ЦЫРЕН-ДУЛМА ДОНДОКОВА

НАРАН ТЭЭШЭ

УЛААН-ҮДЭ • 2024

УДК 821.512.31
ББК 84(2=642)бу
Д 671

«Буряад Уласта буряад хэлэ сахин хүгжөөлгэ» гэхэн Буряад Уласай
гүрэнэй программын хэмжээндэ Буряад Уласай Соёлой
яаманай мүнгэн һангай дэмжэлгээр энэ ном хэблэгдэбэ.

Книга издана при финансовой поддержке Министерства культуры Республики Бурятия
в рамках реализации государственной программы Республики Бурятия
«Сохранение и развитие бурятского языка в Республике Бурятия».

Дондокова, Ц.-Д.
Д 671 Наран тээшэ. — Улаан-Үдэ: «Уласай типографи» гэхэн хуби
ниилүүлһэн бүлгэм, 2024. — 40 х.

ISBN 978-5-91407-377-7

УДК 821.512.31
ББК 84(2=642)бу

ОО, ОКТЯБРЯДАЙ МҮШЭХЭН

Ульянов Ленин багшамнай
Улаалзай мүшэ урдмнай
Бүхэлэн хадхажа үрээгээл,
Бултанда жаргал үршөөгөөл.
Толотойхон, залитайхан
Торгон улаан дүлэтэйхэн,
Оо, октябрядай мүшэхэн,
Ошо сасаран бадарыш.
Хүхэ сэсэгүүд талаарнай
Хүльбэрнэ хүхюун дуунаарнай.
Хөөрүүхэн горхон шуралзаал,
Хүүгэд бидэнтэй урилдаал.

Толотойхон, залитайхан
Торгон улаан дүлэтэйхэн,
Оо, октябрядай мүшэхэн,
Ошо сасаран бадарыш.
Алас яларна урдмнай,
Абааша манаа харгымнай,
Алеэ, алеэ гарнуудаа,
Адлихан алха бултадаа.
Толотойхон, залитайхан
Торгон улаан дүлэтэйхэн,
Оо, октябрядай мүшэхэн,
Ошо сасаран бадарыш.

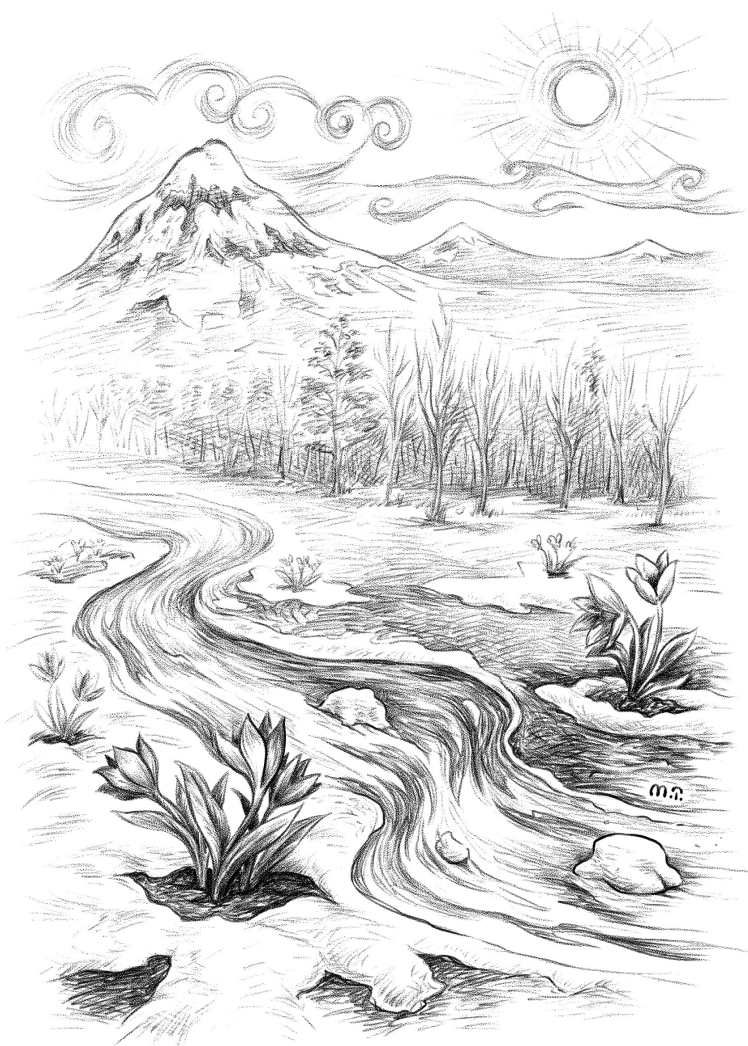

I. ХОДОДОО СЭСЭГҮҮД ҮАЛБАРАГ ЛЭ, ХОНХОХОН ЭНЭДЭН ХАНХИНАГ ЛЭ

Хабар

Наран бүмбэгэтөөд түхэреэхэн,
Нарһад дээгүүр халтирна.

Набшаһад буурсагтаад мүхэреэхэн,
Намаадтаа һиихэтэн алтарна.

Шумуул тэнжэн мүлхээ,
Шубууд жэргэн хүхээ.
Горход нойrhoо һэрээ,
Гол - горхон дэбхэрээ.

Угаагаа сэсэгүүд аягануудаа,
Уулын үбэрөөр табисагааа.

Горхохон

Хүл нюсэгэн горхохон
Хүбшэһөө тэрьедэн гүйнэ.
Сэнхир торгон түриигөөр
Шэлбээ сохилон гүйнэ.
Шулуун дээгүүр дэбхэрнэ,
Шуран хурдаар дэбхэрнэ.
Зуһалан ерэхэдээ халуудаад,
Зүүтэй дэгэлээ тайлана.
Хүхэ тэрлиг нэмэрээд,
Хүдөө талаар шурьяна.
Наранда нюргаа сэхэлнэ,
Намаадые дуһалаараа шэдэлнэ.
Сэсэгэй толгой тудаад,
Шэбэр шэбэр энеэнэ.
Үнгэтэ лентэ һубяад,
Үшөөл саашаа харайна.
Хүсэ шадалаар багаханшые һаа,
Хүхюун омогынь ехэхэн лэ.
Хангил тайгын мэндые
Хара далай хүргэхэм гээд,
Нойрсоһон талын шэхэндэ
Нойрыень таһалан шэбэнэнэ.

Шаазгай, баа!

Аниһан нюдэм забһартайхан,
Альгаа тодооб залитайхан.

Шаазгай, баа,
Алтан шаазгай, баа!
Шаазгай, баа,
Мүнгэн шаазгай, баа!

Алтан шаазгай баагаа гү,
Абам саахар асараа гү?
Адха дүүрэн абаһаар,
Амам дүүрэн амтатаар.

Шаазгай, баа,
Алтан шаазгай, баа!
Шаазгай, баа,
Мүнгэн шаазгай, баа!

Алтан шаазгай арляа гү,
Али эжым хадагалаа гү?
Альгам дүүрэжэ үгэнэгүйл,
Анихадамш нюдөө туһагүйл.

Шаазгай, баа,
Алтан шаазгай, баа!
Шаазгай, баа,
Мүнгэн шаазгай, баа!

Яагаад...

Тоб гэмэхэн Долсомаа
Тос - тос - хон тоншорно.
Тон ехэхэн гайхалаа
Томошуулда хэлэн шоншорно:
«Хабар байн гэхээ яагаад,
Халюурма саһан орошооб?
Хамаг мододто дулаахан аад,
Хамаг модод ногоохон аад,
Һагсагархан мойһомнайл даарашоол,
Хайрата мойһомнайл сайшоол?»
«Харыш даа, мойһомнай даараагүйл,
Сагаахан сэсэгээ задалаал.
Сааша саашадаа, Долсомаа,
Сагаахан сэсэгэйнь орондо
Сэл харахан нюдэхэнүүд
Сэхэ урдаһааш гэтэлдэхэл».

Терешкова абгайда

Багахан басагад барандаа:
«Валя абгай, тандаа
Баяр мэндэ хүргэнэбди, амаршалнабди.

Булхагархан хасартай куклада
Буряад дэгэл урланабди,
Жэлэйнэ үендэ басаганайтнай
Женя куклаяа бэлэглэхэбди.

Женя кукламнай зэһэнхэй,
Жэгтэй баярлан энеэнхэй.
«Байгал дээгүүр самолёдоор
Баяртай! — гээд ниидэхэб.

Москва хүрөөд, почтоор
Морожено тандаа эльгээхэб» — гээд,
Альгаа ташан дэбхэрнэ,
Анигад нюдөө эмнинэ.

Хүхэ дэгли

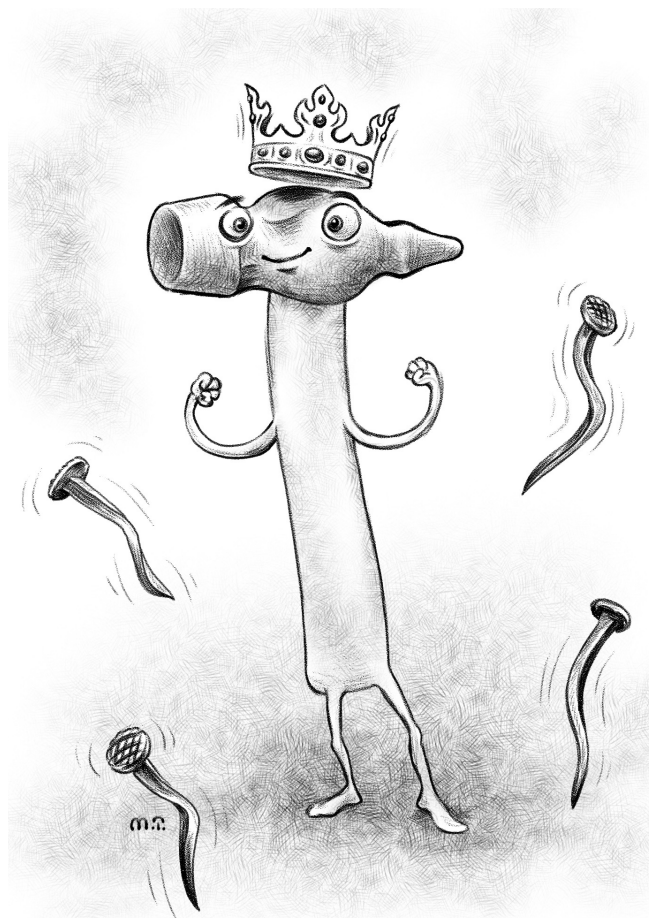
Хармаангүй хүхэ дэгэлтэй,
Хадааһагүй улаан сабхитай
Хүхэ дэгли шубуун
Үдэр бүри түриигөө шуун,
Уһан дээрэ үнжэнэ,
Уһанай гүнзэгыг хэмжэнэ.
Нарин хушуугаа умбуулна,
Намагай загаһанда шунгуулна.

Хушуунайнь хэды уташье наа,
Хороод загаһад баригданагүй.
Һохор жараахайш татанагүй,
Хоргодуулна тэрэниие гүнзэгы.
Загаһа нэгыш баряагүй,
Загаһашан хүхэ дэгли
Сабхи гуталаа тайлангүй,
Шабар соогуур гэшхэлнэ.
Шанага хорхой голонгүй,
Шалааг соогуур гэтэнэ.

Һэнгэргүй алха

Үдэр бүри бодоод лэ,
Үнгын хадааһадай толгой дээрэ
Үдхэшэжэ, дэбхэшэжэ байдаг,
Булад дээрэ буудаг
Хамаг хадааһадай
Хаан гээшэб гээд,
Дарханай алха
Дан ехээр аашалба.
Хабтагай хангирса нижаганаба,
Хадааһад ханхинаса пишаганаба.

Хэмнээ хэтэрхэн алхые
Хэнээхэ гэбэ дархан:
«Гаргүйгөөр минии
Гансаш хадааһа хадаа һааш,
Хадааһадай хаан гэжэ
Хамаг хадааһадта зарлахаб» — гэбэ.
«Ганса хадааһа хадахаһаа,
Мянган хадааһа хадахаб» — гээд,
Һэшхэлгүйхэн алхамнай
Һэнгэргүйхэн хэлэбэ.
Гани гай алха
Гансаш хадааһа хадабагүй.
Хүйтэн булад нюурынь
Хүлһэ бушхан хэбтэбэ.

Хүбүүндээ

Эсэгынгээ хэлэнэн заабари
Хадуун дары дүүргээрэй,
хүбүүмни.

Эхынгээ хэлэн эдээ
Халуун дээрэнь эдээрэй,
хүбүүмни.

Үгээ дуулгаагүй
Эсэгын гомдол ехэ юм,
хүбүүмни.

Үриеэ хооллуулаагүй
Эхын голхорол ехэ юм,
хүбүүмни.

* * *

Түмнэтэйхэн һонгино,
Түрүүлэн һуугты столдомнай.
Үнинэй тантай уулзаагүй аад,
Үнэн сэдхэлһээ баяртайбди.
Үдэрэй гурбаш уулзаа һаа,
Үгы, хашартай гэхэгүйбди.

Наран тээшэ

Аглаг тэнгэрийн
хаяаһаа мухарин,
Алтан бүмбэгэ
сонхо сохибо.
Һарабша дээгүүр
сомороор хүмэрин,
Халюурма нуга руу
туяагаар адхарба.
Һажаһан сэсэгүүд
хабархан хүлшөөлдөөд,
Хабтагархан альгануудаа
үргэн сэхэлбэ.
Гэрэлтэ оршомой
хатан - Наран,
Эхин һурагша,
шамайшье һэрээнэ.
Эмнеэд дээрэш
элшээр энеэнэ.
Тоолоһон наһанш
долоо сохёо.

Тодоһон үдэрэйш
 болоо дохёо.
Шэхэ, хүзүүнш
 сэбэрээр угаагданхай.
Сэдьхэлш хүхюун,
 нойрш сэлмэнхэй.
Зүүнһээ гараһан
 формоо үмдөөд,
Зүүдэндээ хараһан
 зүргээе захалбаш.
Сентябриин нэгэн
 шамай хүтэлөөд,
Шэнэхэн гэр руу
 дахуулан гүйбэ.
Хагдархаа байһан
 сэсэгүүд хараад,
Харин шамда
 атаархан ганханад.
Харижа ябаһан
 шубууд хушуураад,
һанаа алдалдан,
 хангил дабанад.
Хадын горхон
 хажуугаарш шуралзаад,
Уулаһаа урилдахы
 уряалан орёоно:
«Тайга ошоёбди,
 тангаршаажа наадаябди.
Бүлхэгэрхэн хэрмэнтэй
 борбоосгой бүмбэгэдэбди».

Томоотой ши
тогтожо үгэбэгүйш:
«Тоонууд намай
тоолуулхаа хүлээнэ,
Үзэгүүд намай
нэрлүүлхээ үймэнэ.
Соносоно гүш, горхохон,
солбон хонхын дэбхэрхы,
Харана гүш, хёрхолон,
хаалга үүдэнэй дэлигдэхы?
Шинии эндээ үлэхэдэ,
би үндэр хэрэлсытэй гэшхүүрээр
Үглөөнэй наран
тээшэ алхалаад,
һаруул сонхотой
класс соо орохом.
Байгаалиһаа баян һургуулияа
бараалхахаа орохом.
Бадма сэсэгээр багшаяа
золгохоо орохом.
Гэрэл тээшэ хүлхэмни
гэдэргээ харангүй соёрно.
Гэрһээ гараагүй зүрхэмни
түг-түгхэн сохилно.
Ябанаб — Наран тээшэ.
Яаранаб — Наран тээшэ».

Харгы

Хүн бүхэн хуу харгытай,
Харгынь захаараа ургытай.
Абамни ехүү даа... харгытай,
Москваһаа асарһан харгытай.
Ахаймни үндүүр даа... харгытай,
Мүшэн соогуур ниидэдэг харгытай.
Хүгшы, ши бидэ хоёр лэ
Хүнүүдтэл адли харгыгүйбди.
Хүгшымни залуудаа харгытай байгаа.
Хүбхэн ургашоо харгы дээгүүрни гэдэг.
Эжытээ би Ленинград ошохоб даа,
Эдирхэн Ленинэй харгы бэдэрхэб даа.

II. ҮХИБҮҮД ӨӨНЭДӨӨ ХӨӨРЭНЭ

Юра хэлэнэ

Юртэмсын Юрануудыг тоолоо наа,
Юрэдөө хэды байлтайб!
Олон хаш даа, олон.
Һурагшашье тооложо шадахагүй.
Хургануудын хүрэхэгүй.
Наһатайш Юранууд байха,
Намдашье Юранууд дайралдаха.
Далайшан Юрануудай захада
Данш бэлээр гарахагүйт.
Далайнууд хэды ехэб даа!

Тамархат, тамархат, тамархат,
Теэд эрьедэнь ерэхэгүйт.
Далайнууд хэды гүнзэгыб даа!
Водолаз ябаха, ябаха...
Ядаа... оёортонь хүрэхэ.
Иимэ харюусалгатайл газарта
Элбэг гү бэ даа, Юранууд.
Иимэл Юрануудэй дундаһаа
Элирээ ха юм, Юра,
Газар тойроһон, Юра.
Гансануудһаа гансашье һаа,
Гараха даа Юранууд.
Тэрэ Юрануудай нэгэн
Тэбхыжэ байнаб урдатнай.
Нэрээрээш Юра бэшэ һаа,
Нэтэрүүгээрээ Юра байхаб.

Гамаагай кукла

Үгэнсэр басагахан Гамаа
Үльгэрэй найхан куклатай.
Наадахаа һанахадаа Гамаа
Хүтэрэлдөөд ябадаг куклатаяа.
Наранда шаруулхадаа Гамаа
Малгайшалаад үмдэдэг куклаяа.
Гамаагай кукла нэгэтэ
Гараа үгэжэ үгэбэгүй:
«Тогложо шамтай наадахагүйб,
Толгой дээрэш һуухам» — гээ.

Хэды наранда шаруулааш һаа,
Хэһээбэ Гамаа куклая.
Габ гансаарайень орхижорхёод,
Гаража ошобо наадахаа.
Өөрөө зэмэтэйш һаа, куклань
Үдэр дааса уйлаба.
Хооһон гэрэй оёрто
Хоносо боложо уйдаба.
Үглөөдэрынь Гамаагай
Үмдэхэ гэхэдэнь куклань:
«Толгой дээрэш һуухагүйб,
Томоотой кукла болооб» — гээ.
Гамаа теэд яахаб даа,
Гансал малгайгүй болоо ааб даа.
«Толгойгоо нарандаш шаруулһуу даа,
Томоотой куклатай ябаһуу даа.
Хамаг энэ дутууемнай
Хайша шиидхэжэ шадахал даа.
Хайша, хайша, ханихамни,
Хамһажа малгай эсхээл даа.
Шамтай эсхэжэл абаа һаа,
Саадахиинь өөрөө оёхоб даа».

Гайхалтайл даа, гайхалтай!

Гайхалтайл даа, гайхалтай,
Гарни үбдэдэг болоо, гайхалтай.
Газааһаа түлээ асара гээд,
Ганираад абана эжымни.

«Гараад өөрөө асарыш,
Гарынъ үбдөө хүбүүнэймни» — гээд,
Хүгшэн эжым хүдэлмэридэ
Хүргэдэггүй намай дүтэшье,
Гараа харанам,
Ганса нэгэ үлеэнэм.
Гайхалтайл даа, гайхалтай,
Гарни үбдэдэг болошоо, гайхалтай.

Угжатайхан маадиихан

Олуун даа, олон маадиихануудай
Орой жаахан Халзуудай
Намдал адли угжатайхан,
Намдал хүмбэйдэ дуратайхан.
Хоюулаа үрдилдэн угжануудаа
Хур - хурхан хүхэдэгбди.
Угжаяа нэгэтэ үгылөөд,
Удаан бэдэржэ гүйгөөд,
Харан гэнээм Халзуудайм
Хоёр угжа зуунхай,
Хоёр ноормо уунхай
Тэб - тэбхэн дэбхэрээд,
Тэрьедэн намһаа гүйшэбэ.
Өөрынгөө түлөө үрдидэг
Үмсын сэдхэлтэй Халзуудайгаа
Эжыдээ хэлэжэ одоо
Эшээгээгүйдэ болёо.

III. ҮЛБГЭРТЭ ДУРАТАЙ ГҮТ, ҮХИБҮҮД?

I

Үльгэрнай эхилбэл даа,
Үнэн һонирхолоо асарыт даа.
Домбогорхон уралнуудаа ниилүүлжэ,
Дуугай һуужа шагныт даа.
Халаахай Абаахай хоёрнай
һаруул үүлэ һубяад,
Харгы болгожо табяад,
Харгышадаа угтаха болобо ха,
Халуун мэндээр золгобо ха.
Пинхуузадал бүлсэгэрхэн Абаахай
Пишаганаса энеэн асуунхай:
«Хара ногоон Халаахай,
Хадхууртайхан гараа үгэлши,
Хани боложо танилсая,
Хамаг һониноо ярилсая».
«Гэрэй углууда шамдал
Гэтэжэ һуудаг зангүйб.
Хара үтэг газар дээрэ
Ханхинаса ургадаг Халаахайб»,—
Хара ногоохон Халаахай
Хадхууртайханаар харюусаба.
Голхорһон Абаахайн нюдэнһөө
Гомдолой нулимсын унахада,
«Заа, заа, болёоб, болёоб.
Зам дээрэ гараа ха юмши даа.
Үтэр зогсоё харуулдаа,

Үүлэн харгы замаарнай
Үнэмшэлгэ үгышүүл ябуужан.
Абаахай абга, болил даа,
Алтан гүльмөө татал даа».
«Зээ, хүбүүн Халаахай,
Зэ, тиихэл бэд даа, яалай»,—
Абга зээ хоёр
Ан-бун зогсобо.

II

Һайхан үүлэн харгы
Һалхи һүрин далбана.
Шарахан залаатай ургы
Шамай урин даллана.

Харыт, харыт, үхибүүд,
Хаагална, сугларна шубууд.
нургааг ута нүүлтэй,
нургаагһааш ута хүүртэй,
Үзэхэ,
харахада —
Үлүү гарама һайзгай
Үбсүү сагаан Шаазгай
Тэндэ эндэ алхалһаар,
Тэдэ харуулшадта ерэбэ.
Халаахай угтан асууба:
— Үнэмшэлгөө харуулагты, абгайтан,
Үүлэн харгы — Ерээдүйн
Гэрэл толи замаар
Гэшхэдэлхэ азатай гүш? — гэхэдэнь
Үдээ алталһан Шаазгайда
Үзүүлхэ үнэмшэлгэ байбагүй.
Үрдин, үһэрин харюусаха
Үгэш тэрээндэ олдобогүй.
Мүрэ мүнсэгэрхэн Абаахай
Мүнгэн хүшэгөө татажархиба.
Хара ногоохон Халаахай
Хаб үүдээ хаажархиба.
Шубуудһаа дутуугүй шураншые һаа,
Шунахай сэдхэлдээ голхорһоор
Тээг-тээг Шаазгай
Тэрьедэн саашаа дэбхэрбэ.

III

Тээ тэрэ, тэрээ...
Тэнгэрийн хаяаһаа наана
Хотогор руу табилаа,
Хор-хор түйсэ мухаряа.

Хаана ошобо гээшэб,
Һархуу шарахан түйсэ?
«Дэмы соорхоо хэбтээб,
Дэлхэй тойрохоо һэдээб».
Хор-хор түйсэ хатараа,
Хонхор соогуур хатараа.
Шаралза дээгүүр шарьяа,
Шарахан бееэ шалбалаа.
Хараал үгөөр халая,
Хабхагаа шэдэлэн хаяа,
Орой соорон онгойгоо,
Оёор хоһон хонгойгоо.
Хорон дундаа тэһэрээ,
Хоһон бееэ гэршэлээ.
Халаахай Абаахай хоёр
Хаража, хаража хэлээ:
«Харижа гэртээ бусаад,
Хамаг сабануудаараа хамжаад,
Халуун хүйтэн эдээ
Халуудасараа зөөһөн хойноо,
Хабатай ажалдаа шалгарһан хойноо,
Хагсахаа болижо шарлаһан хойноо
Харахаа дэлхэй тойроорой,
Харалсатараа баяртай – сайноо!»

IV

Үглөөнэй наран жарган,
Үнэмшэлгөө адли гарган,
Сэнхир үүлэн харгы дээгүүр
Сэхэ сэхэ гэшхэлнэ.
Һурагшадтай һургуули руу урилдан,
Һужааг тэмгэ харайна.

Бадма хүбүүн хэдээршьеб
Баранһаа хойно алхална.
Хэдээр гэжэ даа,
Хэрэлдэһэн гуталнуудайнгаа хоорондо
Хэнэ юм гү заргынь,
Хэһээнэ юм гү нэгынь.
Ботинкань бардамлаба ха сабхидаа:
«Арюун газараар ябадагби,
Амаралтыншье үдэр Бадмам
Арилгахадаад намайел үмдэдэг.
Мүнөөшье үүлэн харгы дээгүүр
Мүл - мүлхэн гээд гарашахаб даа!
Шамае шагааха, шалгаха,
Шабараа арилга гэхэ».
Сабхиин хорон бусалба,
Шадалаа туршая гэбэ.
Ботинка һархагашаба, зүбшөөбэ,
Барагтай юм ааб даа гэсэгээбэ.

Бамбалзуур гаталба эдэмнай,
Бадма хүбүүн гэршэтэй.
Гэбэшье гэмынь урдаа,
Гэмшэлгэниинь хойноо,
Һархалзадаг ботинка хабишанхай,
Хамар амаа бүтэшэнхэй,
Хэбтэшэбэ, хэжэгтэжэ үбдэшэнхэй.
Тиихэдэ сабхи урматай,
Тэс харахан үнгэтэй,
Тэб - тэбхэн гэшхэдэлтэй
Тэнгэрийн харгыгаар үнгэршэбэ.

V

Үүлэн харгы даллана,
Үндэр өөдэ даллана.
Үдэршье гүйдэлөөрөө
Үдэшэ тээшээ ябашаба.
Мад хээтэй, маадаинууднайш
Манатуулаад харгы гарашаба.
Үнгэржэл, үнгэржэл байна...
Үндэр өөдэ
Ошожол, ошожол байна...
Олон юумэ юртэмсын,
Абаахай Халаахайш хоёроймнай
Алхалха дураниинь хүрэнэ.
«Үндэрэймнай үүлэн харгын
Үүдэндэнь хэн байха гээшэб?»
Тээ тэрэ ерэбэ ха
Тэбхэр улаахан хүн.
Модон морёороо
Мотоортойхон машина жүдхүүлһэн
Духадаа хара мэнгэтэй,

Дуһалаа хара һорьмоһотой
Тэнгэреэр харгыта үеын
Тэсэбэритэйхэн эзэн ха.
Халаахай Абаахай хоёрнай
Хандаба Мүнхэ хүбүүндэ:
«Үни удаан соо һубижа,
Үүлэн харгы табяабди.
Үнэн һайхан Ерээдүйтэй
Үзүүрыень залгаабди.
Хии хоһон амиатадта
Хилынь харгынгаа гэшхүүлхэгүйш.
Залхуу зайгуул зариманда
Захаданыш замайнгаа хүргэхэгүйш».
«Заа», — гэжэ Мүнхэ
Замай дэргэдэ зогсобо.
Замай мөөрэ эрьенэ,
Замбуулиндаа эрьенэ.
Заахан хүн нэрьенэ,
Захалан дуугаа нэрьенэ.
«Мүльһэндэ халтираад унахагүй,
Мөөрэ хүлтэй моритойлби.
Мүндэртэ сохюулаад уйлахагүй,
Мүнхэ гэжэ нэрэтэйлби.
Мүнхэ гэжэ нэрымни
Мүнөө эжым үгөө юм.
Хожом бэлэг эжыдээ
Һонихон жаргал үгэхэлби».
Хүхэ үүлэн замай дэргэдэ
Хүбүүхэн харуулда зогсоно.
Хүнгэхэн һалхин һэбшээлээд,
Хүрихэн үһыень эльбэнэ.
Шэнгэхэн дуунтайнь хүтэрэлдөөд,
Сэсэг дээгүүр хүльбэрнэ.

IV. БИШЫХАН ПОЭМЭНҮҮД

Эржэн городлобо

Эржэн табатай байхадаа,
Эжы абатаяа анха даа
Атлас саарһанда боогоотой
Амтатайхан хампээд обоотой
Аяар город ошоһоноо
Амяа татангүй хөөрэнэ:

— Холуу даа, Улаан - Үдэдэ,
Хорёод хадын саана, — гээд,
Хоолойнь шангадана Эржэнэй,
Ходо ходо сабшална нюдэниинь, —
Тэбхэрхэн автобусоор «гүй - һии» гэлдээбди.
Тэршэлдэг харгыгаар гүйлгэлдөөбди.

— Тэршэлдэг харгы — гэжэ
Ямар харгы хэлэнэш даа?

— Тэрэниие юу ойлгожо ядаабши,
Тэнгэридэ хүрэтэр шэдэдэг харгы.
Һалхинтай урилдан хабархалдаабди,
Халтирдаг харгыгаар ханхиналдаабди.

— Харгыгаар ханхинаһанаа орхииш даа,
Хампээдтэ садаһанаа эхилыш даа, — гээд,
Балма хүлеэн ядана,
Бамбагархан уралаа долёон татана.

— «Хара баабгай» хампээдтээ
Харгыгаар лэ ябажа хүрэхэбди даа.

Харгыгүй хаа, хампеэдш байхагүй,
Хараха гоё юумэш байхагүй,—
Эржэн Балма руу
Эмнеэд саашань үргэлжэлнэ:
— Городто хуу халтирдаг харгы.
Ябагаарш ябахадаа халтирдаг харгы.
Үгы, теэд...
Ябагаар хүн ябанагүй,
Ябагаар үхибүүд лэ наадана.
Уладууд трамвайгаар лэ хатайдаг.
Улаахан трамвайнуудын — эбтэйхэнүүд даа!
Хараал хаа, хүтэрэлдөөд ябана,
Хада өөдэ татасалдаад гарана.
Хүтэрэлдөөгүй нэгэл трамвай харааб.
Хүбүүн трамвай байгаа хадаа,
Гансаараа монсогошоод гүйшоо.
Нэгэ тээ,
Тоомоо таһараад тэрьедэшоо гү,
Тоомгүй трамвайгаар яахамнайб.
Тогтоходол тоомгүй байгааб даа.

— Олон дабхар гэрэй
Орой дээрэ гараа гүш?
Тиимэ үндэр гэр соо
Тэнсэлгүй гоё ха гү?

— Табадахи дабхарта
Таршалхажа байгааб даа.
Үглөөгүүр бодоходош хододоо
Шарахан хушуутай хобоодоо
Угаагты гэхэ нюураа.

Үер хэрэгтэй гээ һааш,
Үни болонгүй ерүүлхэ.
Бороодо сохюулхаа һанаа һааш,
Бороодо шамай һэбюулхэ.
Дулаахан дуһалтай бороо
Духа дээрэш табарха.
Шаажан оёортой Сэлэнгэ соо
Самсаа тайлаад тamarхаш.

– Шарахан хушуутай хобоогоор
Саһан баһа ородог гү,— гээд,
Хамагай бишихан Хандамахан
Хамараа ухашалан асууна.

– Сэнхир огторгой һагшуур соо
Сэнтэһэн үүлэ һагшахадань,
Сагаа мүнгэн хараанаар
Саһан сасаржа байдаг юм.
Хэмгүй олон үхибүүд
Хэмэл хадаһаа халтирдаг юм.
Город соо хада үгы,
Гоёхон сэсэрлиг бии.
Хадыень харагдахагүйгөөр халхалжархёо,
Хадаһаа үндэр гэрнүүд нюужархёо.
Иимэ гэрнүүдэй нэгэндэ
Эреэхэн, маряхан хампеед
Эгэшэ абгайнар эмхилээд,
Эреэн бүһэтэй машинаар
Эдеэнэй дэлгүүр асардаг.
Би хуу харааб,
Бэлдэхыеньшье харааб,

Абаашахыеньшые харааб,
Арайл төөрин алдааб.
Эгэшэдээ гэртээ ябахам гээд,
Эдихээ хампеед байшооб.
Саашалха бүрим саажайнууд,
Саарһа гоётой хампеедүүд
Наашаа ерэ гэнэндэл
Намай дуудаад байбал.
Гэнтэ нэгэ мэдэхэдээ,
Гэр соо гансаарааб гэжэ шиидэхэдээ,
Ооглоодш үзөөб,
Орилоодш үзөөб.
һанаа алдан һугшааб,
Хараһан тээшээ дугшааб.
Үдэшэ абгайн киноһоо ерэхэдэ,
Үгы бинь байшооб.
Тэрэ дороо милицидэ
Тэбдэн мэгдэн утаһадаа.

Милициньшые манда үгы гээд,
Мэгдээгүйхэн харюусаа.
Айһан эгэшэм ажалдаа
Амигүй гүйжэ арилаа,
«Амитайш юумэ үгы,
Арил сашаа!» — гээд,
Лаас - лаас харуулшан дуугараа.
Ласатай тамгатай үүдээ харуулаа.
Энэ үедэ бинь
Эдижэ хампээд саданхай,
Уйлажашые уһа нюдэн болонхой,
Углууда хорошоод һуугаа хаб.
һуу һууһаар унташооб,
һубин зүүдээ хурхиршооб:
Хүтэрэлдэһэн трамвайда һуугаад,
Хүдэлмэридөө ошоно хэбэртэйб.
Хүүгэдэй «суурга» нээдэг,
Хүхюун, дорюун энеэлгэдэг
«Алтан тулхюур» хампээд
Ашаа ашаагаар ябталаад,
Алаг бүһэтэй машинануудта
Армаг дүүрэн ашаад,
Асарха гэжэ таанадтаа
Амаргүй оролдон гүйнэм...
Халтируухай харгыгаар
Хада дабаад гүйлгэнэм.
Гэртээ хүрэхөө ябатараа,
Гэнтэ мэгдээд һэринэм.
Милици хубсаһатай абгай
Мэндэшэлэн намһаа һурана:
«Ямар үйлсэдэ байдагбши,
Хэлэ даа!

Ямар найн басаганбши,
Хэлэ даа!
Хэн гэжэ нэрэтэйбши,
Хэлэ даа!
Хэн гэжэ эсэгэтэйбши,
Хэлэ даа!»
Уйладаһамни амандаа тулаад,
Үлеэһэн суухадал бэлхэлзэнэм.
Эгэшээл занана, зэмэлнэм,
Эжыдэм дайралдахаш даа гэнэм.
Халуухан хоёр дуһал
Хасар дээгүүрни урилдашана.
Энэ үедэ эгэшэмни
Энеэн үүдэндэ харагдаба.
Үнинэй үлеэһэн суухам
Үтэр түргэн алдагдашаба.

Үүлэ шэрэдэг машина

Е. В. Баранникова Б. - М. Аюшеев хоёрой хүүгэдтэ

Зүүнһээ Эржэн ерээ һэн,
Зүргэ бэшэ замаар.
Баруунһаа Балжар ерэбэ ха,
Бараан тооһо татуулһаар.
Улаан - Үдэмнай иимэл даа,
Урдаһааш хараад эмнинэл даа.

Город түрүүлэн ерээ хадаа
Гоё найханиинь хөөрэл даа.

— Гоёньш хэлэшэгүй,
Гоёл даа!
Сэнхир долгиой
Сэлэнгэ, Үдэ хорёо соо
Бүмбэн сагаан хонидтол
Бүтэхэгүй олон гэрнүүд мирлана.
Колхозойнгоо хони тоолоһондол,
Хотын гэрнүүдые тоолоодхихо
Хорхойм ехэ хүрөөд,
Шэл ханатай автобус соогоо
Шэлынгээ хүшэтэр шэбэнэнэм.
Барбаадай, шэгшydэй —
Баран хургануудни
Заа ехэгүй,
Забда залигүй
Тооложол, тооложол ябана.

Байрадаа хүрэжэ туласараа
Мянга тоолоо хаб халуудасараа.
Малда эжытээ байхадаа,
Мянган хони — маадиинуудаа
Минута соо тоолоод хаягша нэм даа.
Теэд хотын гэрнүүд
Колхозой хонид бэшэ ааб даа.
Үныень хэлэхэдэ, таанадта
Үүлэ шэрэдэг машина
Үзэбэ гээшэб нюдөөрөө,
Үлүүсэ ехээр һонирхооб.
Мана зөөдэг машина
Магад, баһал байгаа ха, — гээд,
Маһаран хөөрэнэ Балжар.

* * *

— Үглөөгүүр эртэ бодоод,
Үйлсэдэ зогсожо байбаб:
Харан гэнээм онолон
Хаб харахан үүлэн.
Һайса обёорходом машина
Харгын дундуур түрьенэ,
Хамараараа уһа турьяна.
Хамарайнь хоёр нүхэнһөө
Хажуушаа бороо ороно.
Галан абгым хөөрэдэг
Ган хобоото үльгэр гээшэ гү?
Саашалжал, саашалжал ябана,
Дахажал, дахажал ябанаб.
Түмэн үнгын сэсэгүүд
Түрисэлдэнэ, эбхэрэлдэнэ.
Түриигөө шуугаад, дэбхэрэлдэнэ.

Бишье гэнтэ мэдэхэдээ,
Бэлэхэнээр гуталаа тайланхай,
Аадар дахаад,
Амигүй гүйнэм.

* * *

Хурашье ороно,
Хубсаһамниш нороно,
Хобоогой бороо ташуурдана,
Хойноһоомш, урдаһаамш шабхуурдана.
Эгээл энэ үедэ
Ээмһээм хүн татаба.
Эрьежэ, эрьежэ харахадам:
Минии мүрсөө хүбүүхэн,
Минии нюдэсөө басагахан
Бүгшэтэрөө энеэлдэжэ байба.
«Юугээ эдэ баһааб,
Юлэ шаажархихам»,— гээд,
Нюдаргаа зангидаад забдахадан,
— Яаба гээд манда
Яһан нюдаргаа далайбаш?
Харин ши өөрөө айбаш,— гээд,
Мүрсөөм хүбүүхэниинь намда
Хэрзэгэд гэжэ даб гэбэ.

— Хэрэлдэжэ, наншалдажа болохогүй,
Яба наашаа танилсая,
Гар гараа барилсая,
Би Дарима гээшэб,
Минии дүү Доржо,— гэхэдэнь,

«Балжар» — гэжэ гүбэд гээд,
Баруун гараа харбайбаб.

— Уһанда ошожо умбаябди,
Ши хатахаш,
Бидэ норохобди,— гэжэ
Эгэшэхэн Даримань энеэбэ...

Баруулжал, баруулжал ябанамди,
Балайш дуратай бэшэб.
Үүлэ шэрэдэг машинаһаам
Үлүү һонин байхагүй ха.
Баггүй томо байшан тушаа
Байн татаба Дарима:
— Балжар, эндэ биледгүйгөөр
Барилгашад тухай кино харуулдаг.

— һүү, тиигээ һаа, ороёл,— гээд,
һүрөөд абабаб байрадаа.

— Ши барилгашан гүш? — гээд,
Шэртэн гэтэнэ Дарима.

— Барилгашан гээшэш дархан гү?
Би дархалжа шадахаб.

— Бэшэ ааб даа,
Барилгашан гээшэш коммунизм баригша.

— Коммунизм баригша?
— Тиимэ.
— Аа, тиимэ гү?

Тиихэдээ манайш тэндэ
Коммунизм баригшад биил.

— Минииш эжы барилгашан,
Теэд кино мүнгэтэгшэл.
Та хоёр худалаар хэлэнэт,
Таанартай наадахагүйб,— гээд,
Саашаа минии эрьехэдэ,
Саб хойноһоом шүүрэбэ.

— Барилгашан болохо дуратай гүш?
— Дуратай,— гэжэ харюусабаб.

— Баруун Сэлэнгын элһэн дээр
Барилгашан боложо наадая.

— Барихагүйб элһэн дээрэ,
Эсэгэм муу юумэ хэлэхэдээ,
Элһэн дээрэ бариһан гэгшэ.
Барилгашаниие таанадаар наадаашьегүй һаа,
Барилгашан Балжар болохолби даа!
Эжытееэ, маадиинартаяа хамта
Эхилхэ бэшэ гүбди барижа.

— Байза, байза, Балжар,
Баһа нэгэ һаад байна.
Үүлэ шэрэдэг машина
Үлүүл даа барилгашанһааш.

— Тиимэл даа, теэ... яагааб...
Таагааб, таагааб, таагааб,—

Ташаганаса энеэнэ Балжар,—
Барилгашан — машинагүй байдаггүй.
Үүлэ шэрэдэг машина
Үлүүсэ хэрэгтэй байха.
Эхеэршэгүй сэсэг ургаха,
Эдэниие хэн уһалхаб?
Үүлэ шэрэдэг машинаараа
Үүлэ удхаж асараад лэ,
Тэрэнгийн ягааханууд альган дээр,
Улаалзайн улаахан урал дээр
Хурьгадайнгаа сагаан тарган дээр,
Колхозойнгоо шарахан тарьян дээр
Дулаахан бороо дуһалуулхаб,
Улаахан һолонго татуулхаб...
һоо, һоо!
һорьмоһоо харана бэшэ гүб!
Үнэн, үнэн лэ даа,
Үнөөхил машинам лэ даа.

Балжарай багахан нюдэнэй
Баярайнь элшэ халилай.
Харайхатайгаа адли Балжарнай
Хажуудань мэнэ ябашалай.

Доржо Дарима хоёрой
Дороо хүсэн ошоходонь,
Балжар манай кабина соо
Баруун гараараа ёһолоо.
Сэсэг дээгүүр бороо
Сэсэрэн, мүнгэрэн ороо.
Үни удаан соо хоёрнай
Үүлэтэй машинатай дугшалсаа.

ГАРШАГ

Оо, октябрыдай мүшэхэн	3
I. Хододоо сэсэгүүд һалбараг лэ,	
Хонхохон энеэдэн ханхинаг лэ	4
Хабар	4
Горхохон	5
Шаазгай, баа	6
Яагаад... ..	7
Терешкова абгайда	8
Хүхэ дэгли	8
Һэнгэргүй алха	10
Хүбүүндээ	11
Түмһэтэйхэн һонгино	12
Наран тээшэ	12
Харгы	15
 II. Үхибүүд өөһэдөө хөөрэнэ	 16
Юра хэлэнэ	16
Гамаагай кукла	17
Гайхалтайл даа, гайхалтай.....	18
Угжатайхан маадиихан	19
 III. Үльгэртэ дуратай гүт, үхибүүд	 20
 IV. Бишыхан поэмэнүүд	 27
Эржэн городлобо	27
Үүлэ шэрэдэг машина	32

Цырен - Дулма Дондокова

НАРАН ТЭЭШЭ

Художник Т.Б. Мердыгеев

Верстка *В.И. Афанасьева*
Корректор *А. М. Цыбенова*

ISBN: 978-5-91407-377-7

9 785914 073777

Сдано на верстку 9.09.24. Подписано в печать 30.10.24.

Формат 70х100 ¹/₁₆, Бумага офсетная.

Гарнитура Naverj. Печать офсетная. Усл.печ. л. 3,24.

Тираж 300 экз. Заказ 24 - 175.

Издательство АО «Республиканская типография»

Отпечатано в АО «Республиканская типография»

670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13